

SOCRATE

Socrate s-a nascut in anul 470 I Hr. la Atena. Tatal sau era sculptor, iar mama sa era moasa. Dedicandu-se la inceput si el sculpturii, n-a ramas totusi credincios pana la sfarsitul vietii acestei arte, ci s-a indreptat spre filosofie, unde a jucat un rol considerabil. Urat la infatisare "chiar admiratorilor sai aparandu-le ca un silen, dar bine zidit fiziceste, robust si foarte sanatos, el a luat parte la luptele din Potideea, Delion si Amphipolis, purtandu-se in adevar ca un brav. Nu dadea mare atentie infatisarii lui exterioare si nu se interesa de bunurile pamantesti. Era loial, sincer si amabil, stapanit de puternice sentimente morale si religioase, plin de spirit si umor, totdeauna cu raspunsul gata atunci cand era nevoie".(K. Vorlander), plin de curaj civic si gata sa infrunte pentru dreptate furia poporului. Totusi acest om cu caracter atat de nobil, insufletit pururea de luminarea tineretului si de binele popoorului, a fost acuzat de trei insi-Meletos din partea poetilor, Anytos din partea meseriasilor si a oamenilor politici, Lycon din partea oratorilor- ca "savarseste nedreptati, ca strica pe tineri, ca nesocoteste pe zeii in care crede statul si ca se inchina la alte zeitati noi", si condamnat sa bea otrava. Socrate moare in anul 399 i Hr.

Socrate n-a lasat nimic scris. Ideile sale filosofice pot fi reconstituite din scrierile lui Xenofon, ale genialului sau elev Platon si ale lui Aristotel. Care sunt aceste idei si ce aduc ele nou? Impotriva filosofilor de pana la el care se ocupau cu "lumea", cu lumea fizica si voiau sa stie din ce elemente este constituita, Socrate muta centrul de gravitate al cercetarilor filosofice din lumea externa in cea interna, de la cosmos la om. Caci mai de pret decat natura era pentru el omul. Cunoaste-te pe tine insuti, celebra maxima de pe frontispiciul de la Delphi, devenise si maxima lui Socrate. Intorcandu-si fiecare privirile asupra lui insusi, cercetandu-se pe sine, va afla ce stie si ce nu stie, ce poate si ce nu poate, precum si ce trebuie sa faca. Impotriva sofistilor, care aratau ca aceeasi idee poate fi sustinuta si combatuta cu aceeasi sorti de izbanda, ca nu exista un adevar absolut, ci ca toate cunostintele sunt relative, ca ceea ce este adevarat pentru mine nu este si pentru altul, ca ceea ce pentru mine este adevar astazi poate sa fie eroare maine, Socrate se ridica cu toata energia si apara valoarea absoluta a adevarului. Cunostinta adevarata, care sesizeaza esenta insasi a lucrurilor, este dupa el bunul cel mai de. Cum ajungem noi insa la cunoasterea acestei esente a lucrurilor? Determinand notiunea lor. Daca reusim sa stabilim care este notiunea unui lucru, cu aceasta am descoperi esenta insasi a acestui lucru. Socrate pleca de la ceea ce este familiar si in afara de orice indoiala, de la ceea ce este elementar si oricui cunoscut, pentru a ajunge la adevarul universal, la definitia acelui lucru. Cu alte cuvinte, el se folosea in cunoasterea lucrurilor de procedeul *inductiv*. La Socrate dupa cum spune si Aristotel, metoda inductive si stabilirea de notiuni generale mergeau mana in mana.

Scopul acesta, pe care Socrate il propunea cunostintei, de a stabili notiuni generale, a fost adoptat atat de Platon cat si de Aristotel si a jucat un rol hotarator pentru toata evolutia filosofiei si a stiintei europene. Descoperirea de legi universale si necesare, pe care o urmaresc in timpurile moderne stiintele exacte, sta in perfecta concordantacu ceea ce voiau in antichitate Socrate, Platon si Aristotel.

Socrate nu-si preda invataturile sale intr-un anumit local, ci in casele oamenilor bogati, in pravaliiile din piata, la stdioane, pe strada si in pietele publice; nu tinea prelegeri, ci instruia cu ajutorul dialogului. Iar in arta convorbirii, el era maestru. Cum proceda anume? Daca , mergand pe strada, se intalnea cu cineva, pe care-l stia ca stapaneste mai mult sau mai putin o

chestiune, Socrate incepea discutia. Punand intrebari si asteptand raspunsuri, Socrate conducea astfel discutia incat preopinentul sau , care pretindea la inceput ca stie, trebuia sa recunoasca pana la urma ca e nestiutor si are nevoie sa fie luminat de Socrate, care tocmai marturisise ca nu stie nimic. Dar Socrate nu se multumea numai sa demonstreze preopinentului sau ca in fond nu stie ceea ce la inceput pretindea cu emfaza ca stie, ci cauta, cu arta lui de a conduce discutia, sa scoata din spiritul insusi al preopinentului sau ideile juste, notiunile menite sa exprime esenta lucrurilor: idei pe care oricine le are in spiritul sau, de care insa nu este constient si pe care le poate descoperi, daca stie cum sa procedeze. Acest procedeu de a scoate din constiinta cuiva ideile pe care le posedea, dar nu-si da seama, era numit de Socrate *maieutica*. E arta de a intreba astfel, incat sa poti obtine de la persoana respective raspunsuri juste. Aceasta este ceea ce se numeste astazi in scoli *metoda socratica*.

In afara de preocuparea de a stabili esenta lucrurilor, prin descoperirea notiunilor si a definitiilor, mai intalnim la Socrate o preocupare fundamentala: cea morala. Cu alte cuvinte, Socrate nu-si pune numai problema stiintei, ci si pe aceea a virtutii. Ce este insa virtutea dupa el? A fi virtuos inseamna *a sti*, caci virtutea este stiinta. Nimeni nu este rau de buna voie, nimeni nu face rau cu intentie, ci numai fiindca nu se cunoaste pe sine si nu stie ce vrea. Caci a sti ce vrei, inseamna a cunoaste binele si a cauta sa-l realizezi. Realizarea binelui duce la fericirea personala si la propasirea comunitatii. Ignoranta este mama raului si a pacatului.

Socrate a trait asa cum a invatat. Viata lui a fost una cu doctrina morala. Cand, condamnat sa bea otrava si asteptandu-si ziua fatala, prietenii ii propuneau in inchisoare sa fuga, Socrate a refuzat cu hotarare:el, care toata viata invatase pe elevii sai sa se supuna legilor, cum putea da la batranete exemplul rau al nesupunerii fata de ele, fara sa se faca de rusine? Socrate a preferat deci sa bea paharul de cucuta, dand astfel omenirii o pilda minunata de cetatean care respecta legile tarii sale si stie sa moara cu seninatate, fiindca tota viata isi facuse numai datoria.

ARISTOTEL

S-a nascut la Stagira (Calcidica) in 384 I Hr. ca fiu al medicului curtii macedonene. Studiul naturii forma in familia lui o traditie. El ramane orfan de timpuriu; la 18 ani vine la Atena, unde frecventeaza timp de 20 de ani Academia Platonica. El pleaca apoi la Hermias, domntorul oraselor Aterneos si Assos.Orasul Assos fusese dat de catre Hermias la doi fosti elevi ai lui Platon, si aici se stbili si Aristotel, unde intemeie un cerc academic. Este probabil timpul in care doctrina sa proprie isi capata totala independenta. Regele Filip al Macedonieiil insarcineaza cu educatia fiului sau Alexandru (Alexandru cel Mare). In 334 Aristotel vine din nou la Atena, unde formeaza o scoala, Lyceul, in gradinile templului lui Apollo Lykeios. Numele de scoala *peripatetica* vine de la faptul ca invatamantul se dadea in timpul plimbarilor pe aleile templului. Aristotel predica aici doua feluri de cursuri, unele pentru toata lumea, altele rezervate initiatilor. Fiind la Atena, Aristotel continua sa intretina relatii bune cu Alexandru, idealul sau fiind unirea tuturor grecilor sub casa macedoneana. Acuzat, dupa moartea lui Alexandru, de necredinta in zei, el fugeste din Atena ca sa nu mai dea ateniienilor

oocazia-dupa condamnarea lui Socrate-sa mai pacatuiasca doua oara contra filosofiei. El moare in anul 322 I Hr.

Aristotel formeaza impreuna cu Platon momentul cel mai inalt al filosofiei grecesti. Natura lor spirituala este in sa diferita. Daca pentru Platon lumea pe care o numim de obicei reala nu este decat o realizarea "ideilor eterne", Aristotel vede realitatea in lucrurile existente de fapt, individuale. Platon, crede el, a dublat prin teza ideilor realitatea in mod inutil. Realul este ce exista sub forma individuala. Aristotel este deci un spirit realist; intelegerea lui a lucrurilor este naturalista, stiintifica. De altfel, pasiunea lui pentru cercetare in toate domeniile naturii o arata suficient.

Meritul cel mare al lui Aristotel este de a fi dat gandirii stiintifice *o metoda*:metoda *silogistica*. Astazi spunem ca meritul sau consta in a fi sistematizat definitiv analiza operatiilor noastre logice (care fusese pregatita de Socrate si Platon), in asa fel, incat Kant a putut spune ca de la Aristotel incoace nu s-a mai adaugat logicii nimic nou.Centrala in logica aristotelica este teoria silogistica. Pentru noi silogismul formeaza un caoitol al logicii formale, adica al logicii care studiaza numai conditiile *formale* ale adevarului. Noi facem o deosebire intre logica formala si metodologie. Cea din urma numai ne arata conditiile in care se gaseste de fapt adevarul in stiinta. Pentru Aristotel silogismul este in sa o metoda stiintifica; prin el gasim adevarata natura a lucrurilor; deoarece a spune ca Socrate este muritor, fiindca este om si ca oamenii sunt muritori, nu inseamna numai a califica pe Socrate intr-un fel- prin atributul muritor- dar a arata si *cauza* pentru care este fiindca este om. Dar o explicare prin cauza inseamna a face stiinta. Silogismul lui Aristotel era inteles de el ca un instrument de stiinta adevarata. La propozitiile generale de la care plecam pentru a conchide asupra naturilor individuale, ajungem in sa prin inductie(inductie aristotelica completa). Stiinta nu consta decat intr-o suma de propozitii generale, care se implica la cazuri particulare. (De exemplu cunostiintele medicinei la bolnavi.)

Cand lucrarile lui Aristotel au fost adunate, cartile care priveau cauzele cele mai generale ale lucrurilor(primele principii) au fost colationate dupa cartile care tratau despre fizica. De aici numele de meta-fizica(meta=dupa). In mentalitatea realista a lui Aristotel, pentru care adevarata substanta este realitatea individuala a lucrurilor, asa cum ele exista in fapt, metafizica va consta in studiul *cauzelor* prime cele mai generale ale acestor substante individuale. Pentru el nu exista idei, o lume a ideilor eterne, substantiale, ca pentru Platon. Dar nu poate nici el sa evite intrebarea pusa in discutie de Heraclit si de scoala eleata. Ce se transforma devine, se schimba si ce ramane permanent in lucruri? Care sunt *cauzele* devenirii si care este natura permanenta a substantei? Meritul lui Aristotel este de a fi introdus aici o suma de concepte ca: materie, putere, forma, act-o analiza a sensurilor diferite pe care le ia notiunea de substanta- care a pus la dispozitia gandirii europene un aparat de notiuni de care ea s-a servit timp de secole intregi, pana la instaurarea stiintei moderne pentru intelegerea naturii si a primelor ei principii. Daca substanta este individuala, daca ea apartine unui lucru individual(o statuie de exemplu), atunci ea este compusa din *materie*(arama) si *forma*(zeita pe care sculptorul a sculptat-o). De alta parte, arta sculptorului era in putere inainte de a fi fost realizata. Ea trece in *act* in momentul in care este realizat. Trecerea de la putere la act, adica de la posibilitate la realizare, individualizarea naturii prin forme, exprima pentru Aristotel dedenirea lucrurilor. Stiinta are de explicat cauzele acestor deveniri, iar metafizica, cauzele ei prime, incepand cu Dumnezeu"primul motor", care misca totul si care gandeste in el toate lucrurile, toata devenirea lor.

Daca esenta procedarii stiintifice este insa de a trage concluzii dintr-un principiu general asupra unui caz individual, atunci va fi usor de inteles de ce Aristotel separa cu grija, in Logica sa, caracterele generale ale lucrurilor de cele accidentale. Definitia unui lucru exprima esenta sa, natura sa, quiditatea sa (quid est?): Aristotel separa, din acelasi motiv, intre genuri si spete. Substanta lucrurilor este *individuala*, ea apartine indivizilor, esenta lor insa formeaza obiectul cunoasterii lor stiintifice: nu exista stinta decat despre caractere generale si nu despre accidente, caractere accidentale.

Gandita astfel, sub forma de cercetare a "cauzelor" si a "formelor substantiale", stiinta aristotelica se intinde la toate domeniile cercetarii naturii. *Fizica* priveste in special miscarea. Aceasta poate sa fie o simpla schimbare de loc, dar si o schimbare cantitativa, sau calitativa (ceea ce am numi azi mecanica, fizica, chimie). *Astronomia* a facut si ea obiectul interesului lui Aristotel; sfera cea mai inalta in "armonia sferelor" este regiunea stelelor fixe, apoi aceea a lumii planetare, in fine aceea a lumii sublunare. Pamantul face parte din aceasta, desi el este centrul universului. Dar marea pasiune a lui Aristotel a fost pentru studiul organismelor vii. El i-a consacrat o lunga istorie naturala a animalelor. Aceasta este facuta pe baza de observatie proprie. Aristotel a observat ca in speciile animale exista o ierarhie in care vertebratele apareau ca cele superioare. Aceasta ierarhie ii dadea un argument in plus, unul dintre cele mai puternice pentru conceptia *teleologica* despre natura. Daca totul in natura este compus din *materie si forma*, daca substanta individuala este ceea ce are o forma (zeita pentru arama statuii), atunci in forma se ascunde ideea de scop. Platon el insusi asimila forma cu ideea. Dar daca lumea este lumea formelor atunci este si lumea scopurilor: toate lucrurile realizeaza un scop. Natura nu se mai poate explica atunci ca un mecanism orb (cum o vedea Democrit si cum o vede astazi stiinta moderna), dar totul este organizat in natura in vederea unui scop *final*, teleologic. Este o ierarhie de forme si scopuri, care tind toate la o ordine ultima. De aceea cand stiinta noastra moderna-Galileu si Descartes-au ajuns la teza unui mecanism universal a producerii lucrurilor prin socurile lor reciproce, ea a trebuit sa loveasca intai in stiinta aristotelica, teleologica a naturii. Teza lui Galileu si a lui Descartes este si teza stiintei de astazi. Odata cu formarea acestei noi conceptii a lumii si a fenomenelor-mecanista, determinista, au cazut si formele substantiale ale intelegerii aristotelice, a cazut si importanta silogismului ca metoda a stiintei si oranduirea finala aristotelica a lumii. Dar stiinta aristotelica durase timp de secole.

In ceea ce priveste stiinta omului Aristotel defineste (in cartea sa "Despre suflet") sufletul ca o "entelechie" (act) al corpului. Omul este un animal, dar un animal rational. Sufletul are regiuni deosebite: cea inferioara este cea vegetativa (comuna plantelor si animalelor), apoi cea sensoriala rezervata animalelor si, in fine, cea rationala, rezervata omului. Spiritul uman se naste ca o *tabula rasa* in care se imprima experienta castigata. Acest intelect este deci pasiv, dar exista si un intelect activ (intellectus agens); acesta est nemuritor, vesnic, este partea pe care o avem comuna cu zeii.

Diferenta de structura intre spiritul lui Aristotel si acela al lui Platon apare si in morala. Morala platonica este o morala metafizica: actiunea buna, virtuoasa, este aceea care participa de la ideea binelui: a realiza binele inseamna a participa la perfectia divina. Pentru Aristotel, morala face parte din politica, adica din stiinta, care se ocupa de traierea oamenilor impreuna. Aristotel repropune lui Platon de a fi amestecat teoria virtutilor cu teoria metafizica a ideilor. Etica aristotelica se ocupa in schimb de realitati concrete: scopul ei este fericirea individuala si sociala (eudemonie), care se capata prin actiuni facute rational.

În fine, în politica sa, Aristotel studiaza pe om sub aspectul de *zoon politikon*, de animal politic. Societatea este naturală pentru om ca și pentru animale. Societatea ideală este fondată pentru Aristotel pe proprietate și familie, Aristotel înțelege să justifice sclavajul. Politica sa este o critică studiată a tuturor regimurilor politice care duseseră în epoca lui la decaderea grecilor.

Este numai de amintit la urmă că opera aristotelică a fost descoperită pentru cultura europeană în timpul Evului Mediu, în parte prin intermediul filosofiei arabe – și că ea a dominat toată filosofia creștină până la venirea timpurilor moderne.